

Ketohaka 11 Till dateringen av en vapengrav

I samband med de stora boplatсутgrävningarna i Isokylä i Salo åren 1978–1982 inom ramen för projektet »Det finska järnålderssamhället» (Uino 1982) grävdes också några gravrösen. I projektets program ingick ingalunda att gräva gravar, men då det vid en provgrävning sommaren 1980 visade sig att ett boplatslager överlagrades av ett lågt röse, Ketohaka 11, beslöts att följande sommar ta upp utgrävningen av detta röse på forskningsprogrammet. Eventuellt kunde ny stratigrafisk kunskap vinnas.

Då Aarne Äyräpää 1913 undersökte det närbelägna gravkomplexet på Katajamäki (Europaeus 1914) karterade han Ketohaka och numrerade alla rösen. Nummerordningen löpte från norr till söder börjande från den högsta punkten, belägen i den

Fig. 1. Röset Ketohaka 11 före utgrävningen 1981, från sydväst. Foto Esa Suominen.

Fig. 2. Ketohaka 11 uppifrån efter avtorvningen och putsningen av det översta humusskiktet. Foto Esa Suominen.

norra delen i denna hage. Den gången registrerade han endast 10 rösen. Då han 1917 på nytt besökte Ketohaka lade han märke till yttermera ett fornminne ca 50 m nordväst om röset Ketohaka 1. Därvid kom det nordligast belägna röset att erhålla nummer 11.

Ketohaka 11 var ett lågt röse med en diameter om ca 6 m täckt av risvegetation. I dess östra del växte en reslig furu. Vid avtorvningen framkom att röset var mycket regelbundet byggt av sten med jordfyllning. En fotked av stora stenar markerade dess yttre gräns. Också gravens centrum hade utmärkts. Överst i mitten var ett runt

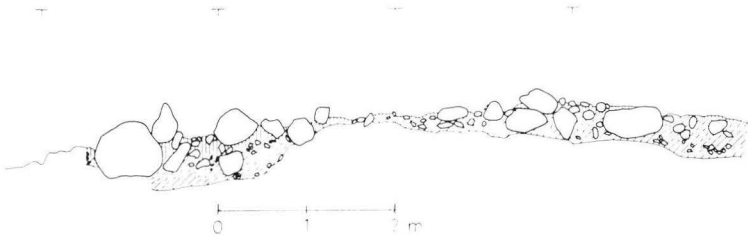

Fig. 3. Väst-östprofilen av Ketohaka 11.

Fig. 4. Vapnen in situ från söder. Foto Esa Suominen.

stenklot placerat i en mer eller mindre koncentrisk stenpackning bestående av mindre stenar.

Som grund för rösets mitt hade man utnyttjat en liten brant bergsklack i den i övrigt plana terrängen. Sålunda bestod röset i mitten endast av två stenlager, i periferin där berget sluttade mot kantkeden av fyra lager sten. I en av kantkedens stenar fanns en skålgrop.

Överst på bergsklacken, nästan rakt under det runda stenklotet och stenpackningen, låg själva graven. I en grund fåra i klippan låg med spetsarna mot sydväst två spjutspetsar och en stridskniv. Ovanpå den ena spjutspetsen låg en järnfibula med fast nålhållare. Alla föremålen var starkt korroderade och i dålig kondition. 30 cm nordväst om vapnen påträffades en bronsfibula med fast nålhållare och strax intill denna en liten blå glaspärla. Under bronsfibulan fanns ett tunnt lager kolblandad jord. Av kolen har gjorts en C 14 datering (Hel-1566). Ovanom och omkring alla dessa gravgåvor låg i jorden ett tätt lager med brända ben. Den intensivaste benkoncentrationen sträckte sig över ett område om 40 cm i diameter. Den sammanlagda mängden brända ben var 1755 g. Vid en mikroskopundersökning som Leena Tomanterä utförde vid konserveringen av vapnen kunde på den ena spjutspetsen iakttas korsande fibrer, eventuellt av textil. Måhända hade de brända benen ursprungligen nedlagts i en påse eller i ett tygstycke.

Fig. 5. Sydvästsektorn, i vilken vapnen påträffades, grävd till botten. Foto Esa Suominen.

De övriga fynden som gjordes vid utgrävningen av Ketohaka 11 var lerklining, keramik, några bitar järnslag, några bitar sandsten använda som brynen samt en kubformad sten, som hittades under en av de stora kantkedsstenarna. En del av de ovannämnda fynden påträffade under själva röskonstruktionen i dess periferi. Somliga lerkärlsbitar fanns i fyllnadsjorden. Troligt är dock att också de härstammar från det delvis under- och omkringliggande boplatslagret och inte har något samband med graven.

Det är rimligt att anta, att endast en individ är gravlagd i röset även om bronsfibulan jämte pärlan låg något avsides från vapnen. Mängden brända ben talar inte för flere än en individ. För den händelse bronsfibulan och pärlan trots allt skulle representera en separat gravläggning i förhållande till den med vapnen, så finns det inga spår i röskonstruktionen som skulle tyda på olika tidpunkt för gravläggningarna. Alla föremålen har utan tvekan nedlagts samtidigt och fyndet måste anses vara slutet.

Gravgåvorna var alltså följande:

- NM 21170: 829 Smalspetsig, krumryggad stridskniv av järn, l. 272 mm. Övergången från tången till bladet saknar avsats. Tången avslutas i en knopp.
- 830 Holkförsedd spjutspets med spetsovalt blad, l. 265 mm. Bladet övergår facettartat i halsen. Bladets l. 130 mm.

- 831 Hullingsförsedd holkspjutspets, l. 205 mm. Det korta bladet (l. 60 mm) har troligen haft raka kanter.
- 832 Spänne av järn med fast nålhållare, l. 76 mm. Bågen och foten av jämntjock järnten, rektangulär i genomskärningen.
- 857 Spänne av brons, l. 57 mm. Bågen, bandlikt rektangulär till genomskärningen, är bredast i mitten och avsmalnande mot spiralaxeln samt mot foten. Bågens övre förlängning böjd bakåt i en ögla bildar fäste för spiralaxeln. Foten är spetsigt avsmalnande. Bågen är dekorerad med med ett par tvärstreck upptill och med ett annat par nertill. Också foten är ornerad med tvärstreck samt med utskärningar i i kanterna mellan dem.
- 858 En liten blå glaspärla, \varnothing 4 mm.

Bågspännen med fast nålhållare har i Finland daterats till såväl romartid som folkvandringstid. Ella Kivikoski understryker dock att dessa spännen i Finland inte utgör någon enhetlig grupp (Kivikoski 1973, 41).

Oiva Keskitalo har indelat spännena med fast nålhållare i två grupper utgående från fästeanordningen för spiralaxeln. Hans grupp a, till vilken spännet 21170: 857 med ovan beskrivna axelfäste hör, anser han vara äldre och daterar den till tiden 350–450. Spännena av gruppen b, vilka har ett hål borrat för spiralaxeln genom bygelns huvud, hör enligt honom uteslutande till folkvandringstiden (Keskitalo 1979, 171 f).

Mechthild Schulze har i en avhandling analyserat alla på germanskt och angränsande område påträffade spännen med fast nålhållare som hör till grupp Almgren VI: 2. Då hon indelat dessa spännen i grupper har hon beaktat sex formelement: spiralkonstruktionen, fästeanordningen, bågens form, fotens form, bågens genomskärning samt formen hos nålhållaren. Sålunda har alla väsentliga detaljer hos en fibula på enahanda grunder beaktats. Vid studiet av spännena enligt dessa principer har hon kommit till slutsatsen att typen av fästeanordning för axeln ingalunda är ett daterande element, båda ovannämnda varianter uppträder parallellt (Schulze 1977, 134). Bågspännet av brons från Ketohaka 11 låter sig ledigt inordnas i Schulzes grupp 108. Spännena av denna grupp är i synnerhet företrädda i södra Norge och på Själland. Schulze daterar denna grupp till andra hälften av 400-talet och de första decennierna av 500-talet (Schulze 1977, 68). I Finland har påträffats ytterligare två spännen av Schulzes grupp 108, ett från Niemumäki i Urjala (NM 2505: 19) samt ett från Antiala i Tyrväntö (NM 9408: 3). Den förstnämnda fibulan ingår i ett fynd där föremålen från två rösen blandats. Alla föremålen torde dock kunna dateras till folkvandringstiden (Hackman 1905, 71). Också föremålen från grav 2 i Antiala i Tyrväntö är osakligt framtagna. Dessa är två spännen med spadfot (Kivikoski 1973, Abb. 205), det ovannämnda bågspännet, en lång, smal kraftigt ryggad spjutspets, närmast av typ Kivikoski 1973, Abb. 305, två korta tångespjutspetsar med hullingar av Salmos typ »Speerspitze mit kurzem Blatt und Angel» (Salmo 1938, 223), två holkxor samt två knivar av järn. Inget av dessa föremål motsäger en folkvandringstida datering.

Järnfibulan NM 21170: 832 är så starkt korroderad, att det är svårt att gruppera den efter Schulzes schema. Fibulor av järn med fast nålhållare, eventuellt icke exakt av samma variant som den i Ketohaka 11, är dock kända tillsammans med folkvandringstida vapen (Kivikoski 1939, 48).

Ett spjutspetspar, ett kastspjut med hullingar och en lans, är en ofta förekommande folkvandringstida vapenkombination. Ett sådant par är också spjuten i Ketohaka 11. Detta par saknar dock några karakteristika. De båda spjutspetsarna i folkvan-

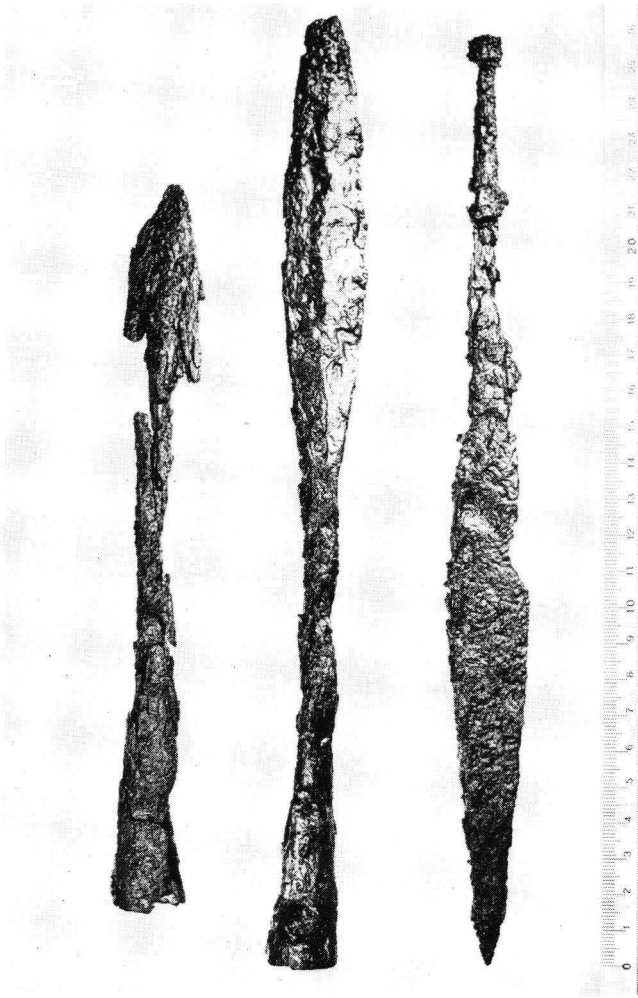

Fig. 6. Spjutspetsarna (NM 21170: 830 och 831) samt stridskniven (NM 21170: 829) efter konserveringen. Foto Leena Tomanterä.

dringstida fynd är alltid ungefär lika långa. Avvikelser på ett par centimeter kan dock förekomma. Spjutspetsparens längd växlar mellan 26–27 och 38–40 cm, och de är långhalsade (af Hällström 1946, 43). Spjutspetsarna i Ketohaka 11 kan endast med reservation betecknas som långhalsade. Den hullingförsedda spjutspetsen är också avsevärt mycket kortare, minst 60 mm kortare, än lansens med spetsvalt blad, som visserligen uppfyller längdkriteriet, men som dock inte heller kan anses vara en »typisk» långhalsad spjutspets. Bladets längd i förhållande till hals och holk är för stor. Denna spets kan väl snarast betraktas som ett mellanting mellan typerna Kivikoski 1973, Abb. 303 och 306. En spjutspets från Ylhäinen i Salo (NM 10832: 3) är till proportionerna så gott som identisk.

Den hullingförsedda spetsens blad är visserligen mycket fragmentariskt, men såvitt man kan bedöma är det kort och står i proportion till holk och hals. Denna spets är dock som ovan nämnts påfallande kort. En nästan identisk spjutspets (NM 21201: 78) påträffades vid utgrävningarna 1981 vid vaddfabriken i Salo, ca 400 m sydväst från Ketohaka. Tyvärr ger fyndkontexten ingen ledtråd för datering. En

ännu kortare spjutspets av samma kategori har påträffats på Valhojanmäki i Salo, ca 1 km sydväst från Ketohaka. I detta röse påträffades också en långhalsad spjutspets med kort blad av typ Kivikoski 1973, Abb. 303 samt en annan spets av typen Kivikoski 1973, Abb. 306. Alla korta hullingförsedda spjutspetsar med kort blad med rak kant torde kunna dateras till folkvandringstiden; föregående periods korta hullingförsedda spjutspetsar har nämligen genomgående insvängd bladkant (Suominen 1979, 43).

De flesta jämnlånga, långhalsade spjutspetsparen har daterats till 500-talet (af Hällström 1946, 44). Men också äldre dateringar för dem förekommer. Ella Kivikoski har daterat grav 3 i Merola i Lieto till 400-talet, utgående från en där funnen järnfibula med fast nålhållare (Kivikoski 1939, 48). Järnfibulan låter sig inte inordnas i Schulzes grupperingsschema. Måhända är den en lokal variant. På kontinenten förekommer likväl flere fibulor av järn, exempelvis Schulzes grupper 43 och 45, som dateras sent, t.o.m. så sent som till första hälften av 500-talet (Schulze 1977, 38). Det går alltså inte att noggrannare precisera åldern för grav 3 i Merola.

Ett spjutspetspar i röse 1 på Aitankallio i Kalanti har daterats till 400-talets början (Lehtosalo-Hilander 1984, 267). Detta röse, som till sin konstruktion i många avseenden påminner om Ketohaka 11, innehöll åtminstone 3 gravar. Den grav i vilken spjutspetsarna fanns, var gjord mellan två stenar i kantkeden och bör väl betraktas som sekundär. I denna grav fanns också en öppen halsring med tjocka ändar, som dateras till folkvandringstiden (Kivikoski 1973, Abb. 253) samt ett bågspänne av brons med fast nålhållare, till formen mycket nära det i Ketohaka 11. Den främsta skillnaden ligger i att bågen är bredast upptill och avsmalnande ner mot foten. Detta spänne passar väl in i Schulzes grupp 107. Också denna grupp har en relativt stor skandinavisk spridning. De äldsta spännena av denna grupp dateras till första hälften av 300-talet, de yngsta till 500-talets andra hälft (Schulze 1977, 67). Vidare fanns i graven en rakryggad kniv. Av spjutspetsarna är den hullingförsedda spjutspetsens holk fragmentarisk, i sin nuvarande längd mäter den 216 mm. Eventuellt har den varit något längre. Dess par är ingalunda en långhalsad spets. Detta spjut har haft ett mycket smalt, långt och kraftigt ryggat blad, som upptar något mer än hälften av hela spetsens längd. Så som är fallet i Ketohaka 11 kan inte heller spjutspetsparet från Aitankallio 1 anses representera ett »typiskt» långhalsat spjutspetspar, även om kombinationen inbjudit härtill (Kivikoski 1973, 52, not 9). Lansen i Aitankallio 1 avviker till sin karaktär från lansen i Ketohaka. Man kan inte direkt jämföra dem med varandra.

Den krumryggade stridskniven i Ketohaka 11 fyller väl kriteriet för en stridskniv. Den är långt över 20 cm lång. Krumryggade, smalpetsiga stridsknivar förekommer enligt Salmo redan under romartidens slut och början av folkvandringstiden, men är i bruk ännu under merovingertid (Salmo 1938, 223).

Av alla föremålen i Ketohaka 11 är bronsspännet det som mest noggrannt har kunnat dateras. Om vi håller oss till Schulzes datering rymmer den en tidsperiod på 75 år, mellan åren 450 och 525 (Schulze 1977, Tabell 3). C 14-dateringen av kolen under fibulan (Hel-1566) motsäger inte denna datering. Den är 1490 ± 80 b.p.

Sammanfattningsvis kan sägas att vapengraven i Ketohaka 11 kan dateras till folkvandringstiden och enligt Schulze kan vi precisera dateringen till tiden före år 525. Vapenkombinationen som helhet i Ketohaka 11 bär också en folkvandringstida prägel. Spjutspetsparet motsvarar som ovan nämnts dock inte helt andra fynd från perioden.

Olof af Hällström urskiljer en för folkvandringstiden särpräglad vapenutrustning, bestående av ett svärd eller krumryggad stridskniv, lans och kastspjut med lång hals

Fig. 7. Spännet av järn med fast nålhållare (NM 21170: 832) efter konserveringen. Foto Leena Tomanterä.

och en stångsköldbuckla. Han är tveksam huruvida denna utrustning betecknar ett kronologiskt skede, emedan han kombinerar denna typ av vapenutrustning med ett visst gravskick, brandgropen, som är en enmansgrav i motsats till de många kollektivgravarna från samma period som är kända (af Hällström 1946, 46 f.).

Fig. 8. Spännet av brons med fast nålhållare (NM 21170: 857) efter konserveringen. Foto Leena Tomanterä.

Också graven i Ketohaka 11 representerar ett individuellt gravskick, om ock ett helt annat än brandgropen. I Ketohaka finns flere folkvandringstida kollektivgravar, av vilka åtminstone någon torde kunna dateras till tiden före år 525 (Schau-man-Lönnqvist 1982, 113 f.) Som synes förekommer under denna tid på samma ort varierande gravskick. Inte långt från Ketohaka, vid vaddfabriken i Salo grävde A.M. Tallgren 1916 ett röse, en kollektivgrav innehållande flere vapenuppsättningar av den typ som af Hällström beskriver som typiskt folkvandringstida. Vapenutrustningen kan synbarligen inte helt entydigt kombineras med ett visst gravskick. Under den tid de långhalsade spjutspetsarna är i bruk förekommer alltså också ett varierande gravskick.

Som tidigare beskrivits var Ketohaka 11 ett regelbundet byggt, välavgränsat röse med en markerad kantked av stora stenar. Om man bortser från de likartade sydösterbottniska rösen från denna tid, vilka ofta är uppbyggda enbart av sten, så är den gravform Ketohaka 11 representerar inte allmänt förekommande. Det outgrävda röset Ketohaka 4, ca 80 m sydväst från Ketohaka 11 är till den yttre formen identisk. Ett röse, som jag grävde ut sommaren 1982 vid vaddfabriken i Salo var också av samma typ. I rösets mitt, mellan två jordfasta centralstenar, på den ursprungliga marknivån låg de brända benen. Några daterande gravgåvor fanns inte.

De daterbara regelbundna gravrösen med kantked av stora stenar är inte många i Finland. Nämnas kan följande.

Det ovan nämnda röset I på Aitankallio i Kalanti är måhända en av de bästa motsvarigheterna till Ketohaka 11. Den främsta skillnaden ligger däri, att i det röset finns tre gravar, som dock alla torde vara rätt samtida. Röset på Kukonmäki i Eura innehöll bl.a. en spjutspets av typ Kivikoski 1973, Abb. 307 (Hackman 1905, 52). Röse III på Köönikänmäki i Kokemäki dateras främst av en spjutspets med långt blad och hullingar av typ Kivikoski 1973, Abb. 302. I fyndet ingår också ett fragmentariskt spänne med fast nålhållare (Hackman 1905, 56). I röse 79 på Hiidenmäki i Tyrvää fanns två benförekomster, av vilka den ena torde härröra från en merovingertida sekundärbisättning. I primärgraven fanns en hullingförsedd pilspets och ett bågspänne med huvudsköld (Salmio 1980, 43). I ett röse på Kuulaanmäki i Urjala är främsta daterande föremål en U-formad doppsko av typ Kivikoski 1973, Abb. 294 (Keskitalo 1979, 90). Ett före undersökningen delvis förstört röse i Liukola i Rusko kan eventuellt också räknas till denna grupp. Röset innehöll två fragmentariska spjutspetsar med kraftigt ryggade, långa, smala blad. Möjligen har röse III på Palomäki i Salo också varit ett regelbundet röse med kantked. Också det hann till stora delar förstöras innan det undersöktes. Daterande föremål i graven var ett bågspänne med ringgarnityr och en enkel fågel nål (Rinne 1906, 86).

Inget av de ovan uppräknade rösen innehöll den för folkvandringstiden »typiska» vapenutrustningen med långhalsade spjutspetsar. I två fall, Ketohaka 11 och Aitankallio I uppträder spjutspetspar, som nära nog motsvarar de långhalsade spjutspetsarna, men som så att säga inte är fullt utbildade. Det synes som om de skulle förebåda den vapenutrustning, som af Hällström karakteriserar som folkvandringstida och som kan dateras till 500-talet. Inte nog med att spjutspetsparen inte fyller kriterierna. I Ketohaka 11 saknas stångsköldbucklan och i Aitankallio I saknas såväl sköldbuckla som stridskniv. Vapnen i Ketohaka 11 och Aitankallio I skulle då representera ett äldre folkvandringstida vapenbruk, som kan dateras till 400-talets andra hälft och början av 500-talet. Sålunda kunde man också tänka sig att ett vackert regelbundet byggt gravröse med kantked av stora stenar blev en sista viloplats endast för någon generation bemärkta krigare och att somliga av deras

efterträdare senare begrovs i en brandgrop. Därmed skulle den karakteristiska folkvandringstida vapenutrustningen jämte brandgropen representera ett visst kronologiskt skede, en period under folkvandringstiden, då det likväl också förekom andra typer av krigargravar och andra former av vapenutrustning. De runda rösen med kantked och de korta spjutspetsparen skulle höra till ett tidigare skede av folkvandringstiden.

Litteratur:

- Europaeus, Aarne. 1914. Gravfynd i Uskela. *Finskt Museum* 1914.
- Hackman, Alfred. 1905. *Die ältere Eisenzeit in Finnland I*. Helsingfors.
- af Hällström, Olof. 1946. Ett gravfynd från Hönsåkerskullen på Alsätra i Karis. *Finskt Museum* 1945.
- Keskitalo, Oiva. 1979. Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste n:o 20*. Helsinki.
- Kivikoski, Ella. 1939. *Die Eisenzeit im Auraflussgebiet*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 43.
- Kivikoski, Ella. 1973. *Die Eisenzeit Finnlands*. Bildwerk und Text. Neuausgabe. Helsinki.
- Lehtosalo-Hilander, P-L. 1984. Keski- ja myöhäisrautakausi. *Suomen historia I*. Espoo.
- Rinne, Juhani. 1906. En sekundär begrafning i ett bronsålders grafröse. *Suomen Museo – Finskt Museum* 1906.
- Salmio, Leena. 1980. Tyrvään Kaukolan, Tyrväänkylän ja Liekosaaren rautakautiset kalmistot. *Karhunkammus* 6. Turku.
- Salmo, Helmer. 1938. *Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland*. Finska Fornminneföreningens Tidskrift 42: 1.
- Schauman-Lönnqvist, Marianne. 1982. Ett fynd av germansk stämpelornamentik från Ketohaka i Salo. *Studia Minora. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste n:o 29*.
- Schulze, Mechthild. 1977. *Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter*. *Antiquitas* Reihe 3. Band 19.
- Suominen, Esa. 1979. Suomen nuoremman roomalaisajan aseet. Opublicerad pro graduavhandling. Arkeologiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Uino, Pirjo. 1982. Investigations of Iron Age dwelling places in Isokylä, Salo, South-West Finland. An archaeological review. *PACT* 7. Helsingör.